

כי בחפזון יצאת מארץ מצרים

"וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לה" (שמות יב יא, פרשת בא).

לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך" (דברים טז ג, פרשת ראה)¹
 "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הלך לפניכם ה' ומאספכם א-להי ישראל" (ישעיהו נב יב)².

רמב"ם הלכות חמץ ומצה-נוסח ההגדה

נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא: מתחיל על כוס שני ואומר בבהילו יצאנו ממצרים: הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי וייכול כל דצריך לפסח ייתי ויפסח וכו'.³

ברכות דף ט עמוד א

תניא: "ואכלו את הפשר בלילה הזה" (שמות יב ה) - רבי אלעזר בן עזריה אומר: נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" (שם יב). מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות. אמר ליה רבי עקיבא: והלא כבר נאמר: בחפזון - עד שעת חפזון! ...

אמר רבי אבא: הכל מודים, כשנגאלו ישראל ממצרים - לא נגאלו אלא בערב, שנאמר: "הוציאת ה' א-להיך ממצרים לילה" (דברים טז א), וכשיצאו - לא יצאו אלא ביום, שנאמר: "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה" (במדבר לג ג). על מה נחלקו? על שעת חפזון. רבי אלעזר בן עזריה סבר: מאי חפזון - חפזון דמצרים, ורבי עקיבא סבר: מאי חפזון - חפזון דישאל. תניא נמי הכי: הוציאת ה' א-להיך ממצרים לילה - וכי בלילה יצאו? והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר: ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה! אלא: מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב.⁴

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה ז ד"ה וככה תאכלו⁵

וככה תאכלו אותו, כיוצאי דרכים. ר' יוסי הגלילי אומר בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין: ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון מצרים. אתה אומר כן או אינו אלא חפזון ישראל? כשהוא אומר: "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו" (שמות יא ז) הרי חפזון ישראל אמור.⁶ הא מה אני מקיים "ואכלתם אותו בחפזון"? זה חפזון מצרים.

¹ הפסוק בפרשת בא מתאר את מה שארע בשעת יציאת מצרים ולכאורה מפסוק זה נראה שאין לנהוג מנהגי חפזון בליל הסדר, אדרבא לעשות הכל מתון ובנחת על מנת להדגיש את ההבדל בין פסח מצרים לפסח דורות ושכעת אנו בני חורין. ("מה בין פסח מצרים לפסח דורות וכו'" - פסחים פרק ט משנה ה). אבל מהפסוק שבפרשת ראה נראה שיש מקום להזכיר את היציאה בחפזון במסגרת "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

² זה הפסוק השלישי (והאחרון) בו מוזכרת המילה "חפזון" בתנ"ך. וההשוואה, על דרך הניגוד, עם החפזון של יציאת מצרים היא ברורה ומתבקשת כפי שנראה בהמשך. במצרים היה חפזון, לעתיד לבוא לא יהיה חפזון.

³ נוסח זה לומר "בבהילו יצאנו ממצרים" נהוג בחלק מקהילות ספרד ומקורו, כך נראה, הוא רמב"ם זה (ראה הגדה שלמה לרב כשר, עמ' 42). ומנין לקח הרמב"ם נוסח זה איננו יודעים. אך ראה תרגום אונקלוס לפסוק בפרשת ראה הנ"ל: "לא תיכול עלוהי חמיע, שבעא יומין תיכול עלוהי פטירא לחים עניי [עני], ארי בבהילו נפקתא מארעא דמצרים, בדיל דתזכר ית יום מפקך מארעא דמצרים כל יומי חיידך". ואולי המחלוקת אם לומר "בבהילו" או לא, הוא ברוח מה שכתבנו בהערה 1 לעיל. ראה גם "סדר ליל פסח" לרב אליהו כי טוב עמ' קכט.

⁴ מחלוקת ר' אלעזר בן עזריה (אותו ר' אלעזר של "הרי אני כבן שבעים שנה" מההגדה) ור' עקיבא היא, עד מתי ניתן לאכול את קרבן הפסח (ולקרוא את שמע, ראה משנה ראשונה במסכת ברכות). עד חצות או עד עלות השחר. מחלוקת הלכתית זו שורשיה במחלוקת היסטורית עד מתי אכלו בני ישראל את הפסח במצרים וסופה במחלוקת באגדה מה הוא ה"חפזון" של יציאת מצרים. החפזון של המצרים שהאיצו בבני ישראל "למהר לשלחם מן הארץ" שהתחיל בחצות הלילה, או החפזון של ישראל שמהירו לצאת "כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה" והוא החל בבוקר כשיצאו. והלכה כר' עקיבא ("חכמים" בקריאת שמע) שמוותר כל הלילה, אלא שעשו סייג לתורה ומקפידים לאכול קרבן פסח (האפיקומן בימינו וכן בקריאת שמע) עד חצות.

⁵ מכילתא זו מציגה שלוש דיעות של מי היה החפזון: של המצרים, של ישראל, או כביכול של השכינה. רעיון דומה כתבנו בפרשת בא תשנ"ט: לי ולכם היא הגאולה. בשביל מי נגלה הקב"ה במצרים: בשביל ישראל, בשביל משה או בשביל עצמו.

⁶ קטע זה קצת קשה להבנה, כנראה נפל בו שיבוש המעתיקים, ועל כרחך צריך לומר שהביטוי "הרי חפזון ישראל אמור" פירושו: אדרבא, ישראל לא נחפזו כלל שהרי לא חרץ להם כלב לשוננו. וכלב, כידוע, נובח דווקא על מי שנראה ברוח. ובספרי דברים פיסקא

רבי יהושע בן קרחה אומר: ואכלתם אותו בחפזון - זה חפזון ישראל. אתה אומר כן, או אינו אלא חפזון מצרים? כשהוא אומר: כי גורשו ממצרים - הרי חפזון מצרים אמור. ומה תלמוד לומר בחפזון? זה חפזון ישראל.⁷

אבא חנן משום רבי אליעזר אומר: זה חפזון שכינה. אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר: "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" (שיר השירים ב ח). ואומר: "הנה זה עומד אחר כתלנו" (שם ב ט). יכול אף לעתיד לבא יהא בחפזון? תלמוד לומר: "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם יי' וגו' (ישעיה נב יב).⁸

שמות רבה יט ו

בעולם הזה, כשאכלו ישראל את הפסח במצרים, אכלו אותו בחפזון, שנאמר: "ואכלתם אותו בחפזון", על שם "כי בחפזון יצאת מארץ מצרים". אבל לעתיד לבוא: "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו". למה הדבר דומה? לסוחר שנכנס לשרות בפונדק. עמד שם כל אותו היום. בלילה עמד ונטל כל אשר לו ויצא לדרכו. עמדה הפונדקית בבוקר והתחילה צווחת: ראו מה עשה לי הפרגמטוטוס (סוחר), עמד בלילה ונטל כל אשר לי ויצא לו. שמע הפרגמטוטוס ואמר: מי גרם לי לשמוע כך?⁹ אלא מפני שיצאתי בלילה. לפיכך נשבע אני שלא אצא בלילה עוד. כך התקינו ישראל עצמם בלילה לצאת בהשכמה. עמדו המצרים, אחר שהלכו להם, ואמרו: נרדוף אחריהם מפני שנטלו כל אשר לנו, שנאמר: "וירדפו מצרים אחריהם" (שמות יד ט). אמר להם הקב"ה: מי גרם לכם כל אלו? חפזון שיצאתם בו. מיכן ואילך: כי לא בחפזון תצאו.¹⁰ לשעבר, אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר: וה' הולך לפניכם יומם. אבל לעתיד לבוא אני לבדי, שנאמר: "כי הולך לפניכם ה' ומאספכם א-להי ישראל".¹¹

חג שמח, כשר ושמח מחלקי המים

קל הנוסח ברור יותר: "כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" - יכול חפזון לישראל ולמצרים? תלמוד לומר: "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו". אמר מעתה למצרים היה חפזון ולא היה חפזון לישראל.

⁷ לפי שיטת ר' יהושע בן קרחה החיפזון היה גם של ישראל, אך התבטא רק באכילת קרבן הפסח. (ובמכילתא דרשב"י על פרק יב פסוק יא: "ואכלתם אותו בחפזון בהיללות יוצאי דרכים. אין לי אלא אכילתו שהיא בחפזון, מנין לרבות קיבול דמו וזריקת דמו? תלמוד לומר: וככה"). אבל היציאה ממצרים לא הייתה בחיפזון כלל אלא ביד רמה. עובדה שחיכו עד הבוקר ויצאו דווקא ביום. ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק כט: "ויקרא למשה ולארהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי. אמרו לו: וכי גנבים אנו שנצא בלילה? אלא המתן לנו עד שיביא לנו הקב"ה ז' ענני כבוד ונצא בהם בשמחה ובראש גלוי שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה." ובגמרא בברכות הנ"ל ר' יהושע בן קרחה כדעת ר' עקיבא שאכלו את הקורבן עד הבוקר. אז אולי אפילו באכילה לא נחפזו במיוחד?

⁸ ובפסיקתא דרב כהנא פרשה ה: "א"ר שמואל בר נחמן: לפי שבעולם הזה ואכלתם אותו בחפזון, אבל לעתיד לבא מה כתוב: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאספכם א-להי ישראל". וכן הוא במקומות רבים נוספים על הפסוק בישיעהו. משמע, עכ"פ, כפשוטו, שהיה חיפזון של ישראל כשיצאו ממצרים בדרך זו או אחרת ולפי פשט הפסוקים.

⁹ לשמוע את כל הצרחות של הפונדקית.

¹⁰ בין השורות אנו שומעים כאן "ביקורת סמויה" על כך שהיו צריכים לצאת בלילה, בחיפזון וגם לשאול כסף וזהב מהמצרים. משהו ביציאת מצרים לא היה שלם ודבר זה יתוקן לעתיד לבוא. אולי גם זה חלק מהסיפור של יציאת מצרים.

¹¹ ואחרי כל מדרשים אחרונים אלה, נראה שדווקא דברי אבא חנן במכילתא לעיל הם החידוש הגדול ביותר, משום ששם מדובר בחיפזון שכינה. היינו, שלעתיד לבוא גם השכינה לא תיחפז.